

Rapport om fuglelivet i Raet nasjonalpark, Grimstad, Arendal og Tvedestrand kommuner, Aust-Agder

-en del av det faunistiske kunnskapsgrunnlaget for Raet nasjonalpark utarbeidet på oppdrag fra Fylkesmannen i Aust-Agder.

Det foreslåtte nasjonalparkområdet sett fra et sjøfuglperspektiv - historikk, dagens situasjon og fremtidsvyer for sjøfuglbestandene og deres hekkelokaliteter.

Jan Helge Kjøstvedt & Rolf Jørn Fjærbu

NOF avd. Aust-Agder, 2014

Forord

Sjøfuglene er en vesentlig del av vårt kystmiljø. Uten dem ville en sommerdag på sjøen fortonet seg fattig for dem som har vokst opp blant holmer og knatter eller på andre måter har fått et nært forhold til skjærgården.

Naturen er tilpasningsdyktig. Det viser seg igjen og igjen. Men selv for den blir forandringene av og til for store eller for brå. Det har blant annet vist seg i bestandsutviklingen til flere av våre sjøfuglarter de siste tiårene.

Gabriel Scott hadde kanskje en anelse om hva framskrittet skulle lede til da han i sin bok «Alkejegeren» fra 1933 skildret hovedpersonen, Tore Vehus, sin avmakt, sitt vemod og raseri overfor forandringene i skjærgården som var hans hjem og hvor han hadde sitt virke da dampmaskinen gjorde sitt inntog;

«Det er kommet en ny lyd i skjærene, et putter som høres langveis omkring og riktig smeller i holmeveggene og innvarsler en ny tid. Det er begynt så spredt å stille at en i begynnelsen ikke enste det større, men det har øket på etter hvert og bredt sig langs kysten som noen slags farsott og avløst de gamle rosangene helt. Mennesket har oppfunnet en ny maskin og går frem i sin krig med naturen, og det har vel ikke helt seiret enda, men det vil nok gjøre det omsider.»

Rapporten er en bestilling fra Fylkesmannen i Aust-Agder som også har stått for finansieringen, og den inngår som et bidrag til kunnskapsgrunnlaget som skal anvendes i arbeidet med å opprette Raet nasjonalpark. En nasjonalparkstatus vil forhåpentligvis løfte sjøfuglforvaltningen i det aktuelle området spesielt, men også i fylket generelt, fra glemselens dal og fram i lyset slik at det kan søkes ny kunnskap og tas nødvendige grep for å stagnere den negative utviklingen til mange av våre sjøfuglarter eller kanskje til og med reversere den i noen tilfeller.

Bildene i rapporten er tatt av Rolf Jørn Fjærbu der annet ikke er nevnt.

Forside: Fiskemåke på Hove, Tromøy, med tydelig budskap.

Høvåg og Grimstad, 09.12.2014

For NOF avd. Aust-Agder

Jan Helge Kjøstvedt og Rolf Jørn Fjærbu

(sign.)

(sign.)

Innhold

Sammendrag	1
Innledning.....	2
Nasjonalparkområdets avgrensning.....	3
Fuglefaunaen innenfor den foreslåtte nasjonalparkens grenser	7
Artsgjennomgang	7
Andre skjærgårdsrelaterte arter som bør vies spesiell oppmerksomhet i nasjonalparken.....	16
Andre regelmessig forekommende ornitologiske kuriositeter i det foreslåtte nasjonalparkområdet	16
Nasjonalparkens betydning for fuglelivet	20
Virker fredningsområdene etter hensikten?.....	21
Målsetninger for nasjonalparken	22
Artsvise målsetninger for fuglefaunaen i nasjonalparken	23
Virkemidler for å nå foreslåtte målsetninger	25
Overvåking i årene som kommer	27
Opplevelsessenter, turmuligheter og guiding.....	28
Litteratur.....	29

Sammendrag

Et historisk tilbakeblikk viser at sjøfuglfaunaen både i fylket og i det foreslåtte nasjonalparkområdet er beriket med tre nye hekkende arter i løpet av de siste tre tiårene, i kronologisk rekkefølge henholdsvis grågås, hvitkinngås og storskarv (mellomskarv). I tillegg kan havhest være i ferd med å etablere seg. De tre førstnevnte artene har økt sterkt i antall og grågås finnes nå hekkende i hele nasjonalparkområdet, hvitkinngås hovedsakelig i østre halvdel, mens storskarven er samlet i en stor koloni.

Artsgjennomgangen viser at arter som sildemåke, gråmåke og hettemåke klarer seg bra i Aust-Agder, på tross av dystre tall i nabofylkene, særlig i Vest-Agder. De to førstnevnte har flere store kolonier i nasjonalparkområdet. Det har også makrellterne og især fiskemåke hatt, men tendensen til disse to artene er dessverre nedslående. Bestandsnedgangen har vedvart helt siden 1975 selv om de fallende kurvene muligens har flatet ut noe mellom 1994 og 2007.

En art som tjeld ser også ut til å streve, særlig i Arendalsområdet, mens arter som gravand, rødstilk og sandlo finnes i så små bestander at det er vanskelig å fastslå noen bestandstrender for disse artene. Det kan imidlertid fastslås at siland og ærfugl har hatt en klar bestandsvekst på tross av at artene er vanskelig å registrere i de ordinære sjøfugltellingene. Teist er i ferd med å forsvinne som hekkefugl i nasjonalparkområdet og i fylket for øvrig hvis ikke noe drastisk skjer i nær framtid.

Også en del andre fuglearter er tilknyttet nasjonalparkområdet på ulike vis, for eksempel ved at de opptrer her under trekket eller om vinteren. Mangfoldet er stort og kunnskapen om når man kan påtreffe de enkelte artene har økt de siste årene, så det skulle gi muligheter for å kunne tilby varierte og interessante opplevelser til besøkende i den kommende nasjonalparken.

Forvaltningsplanen blir et viktig redskap for å kunne forvalte sjøfuglbestandene på best mulig måte i en tid med sterkt press fra mange hold. Utvidelse av ilandstigningsforbudet i gjeldende reservater og opprettelsen av nye reservater for å beskytte store hekkekolonier er varige grep som kan tas. Midlertidig vern av holmer og skjær mens de er i bruk, for å beskytte for eksempel hekkekolonier til makrellterne som ofte flytter på seg fra år til år, vil være et nytt tiltak som det er verdt å prøve ut. Likeledes er regulering av menneskelige aktiviteter i spesielt sårbare områder og til spesielle tider på året aktuelle virkemidler. Garnfangst nær hekkeplasser til teist bør unngås siden det er dokumentert at teisten er utsatt for å havne i fiskegarn. Likeledes bør arrangementer med stor menneskelig aktivitet legges bort fra viktige sjøfuglkolonier, i alle fall i de viktigste periodene av året. Her kan en sandloforekomst være like viktig som en sjøfuglkoloni.

Ekstra fokus på mink og en systematisk bekjempelse av arten i nasjonalparkområdet anbefales for å øke muligheten for at de minste måkene og ikke minst makrellterna skal få fram unger. Man må også ha planene klare for hvilke områder som skal prioriteres hvis store mengder oljesøl skulle ramme nasjonalparken.

Viktigst av alt er kanskje å ha fastsatte målsetninger for de enkelte sjøfuglartene som man prøver å innfri gjennom virkemidler nedfelt i en forvaltningsplan, gjerne med artsvisse handlingsplaner. Gjennom aktive planer som oppdateres jevnlig i tråd med ny kunnskap som samles inn, kan man holde oppe fokuset på sjøfuglforvaltningen i nasjonalparken og utvikle den videre.

Innledning

I forbindelse med planleggingen av Raet nasjonalpark i Grimstad, Arendal og Tvedestrand kommuner ble Norsk Ornitologisk Forening avdeling Aust-Agder (NOF avd. Aust-Agder) forespurt om å presentere en oppsummering av kunnskapen som foreligger omkring forekomst og bestander av sjøfugler og andre fuglearter tilknyttet kystsonen i det aktuelle området som strekker seg fra Valøyene i Grimstad i vest og østover til kommunegrensa mellom Tvedestrand og Risør.

Det foreligger et stort innsamlet materiale som i tid strekker seg helt tilbake til 1975/1976 da den første totaltelling av sjøfugl i fylket ble gjennomført i forbindelse med forarbeidet til opprettingen av sjøfuglreservatene i 1980 (Naturverninspektøren for Sør-Norge 1979). NOF avd. Aust-Agder har i hele perioden fram til i dag hatt en nøkkelrolle i disse registreringene og har samarbeidet nært med Fylkesmannen i Aust-Agder og dennes forgjengere som har stått som oppdragsgiver for NOF i dette arbeidet.

Etter opprettelsen av sjøfuglreservatene i 1980 er det foretatt årlige tellinger på disse lokalitetene. Fra og med 1983 er det også foretatt årlige totaltelling av sjøfugl i et større område på grensa mellom Arendal og Grimstad kommuner, det såkalte referanseområdet, for å få bedre data på bestandsutviklingene til sjøfuglarter som flytter en del på seg og som ikke blir godt nok fanget opp i reservattellingene (se bl.a. Steel 1996). I tillegg til nevnte totaltelling i 1975/1976, er det senere gjennomført ytterligere to totaltelling av sjøfugl i fylket, henholdsvis i 1994/1995 og 2007 (Steel 1996, Kjølsvædt & Steel 2008). I 2014 produsert NOF avd. Aust-Agder dessuten en rapport på oppdrag fra Arendal og Grimstad kommuner som tok for seg bestandsutvikling til grågås i disse to kommunene siden arten etablerte seg på 1990-tallet (Kjølsvædt & Fjærbu 2014). Estimer og trender til sjøfuglbestandene innenfor nasjonalparkområdet er presentert som en del av de årlige sjøfuglrapportene som er produsert av NOF avd. Aust-Agder og vil derfor ikke bli et hovedmoment i denne rapporten. Fra de to siste totaltellingene foreligger det også utfyllende rapporter. Den siste totaltellingsrapporten og de årlige sjøfuglrapportene etter 2004 foreligger kun i digital versjon.

Basert på det materialet som foreligger har NOF avd. Aust-Agder i sine årlige rapporter kommet med en rekke anbefalinger til tiltak for de sjøfuglartene som har fått redusert sine bestander i perioden siden 1975/1976. Det er imidlertid ikke til å legge skjul på at satsingen på sjøfugl ikke har vært prioritert av forvaltningsapparatet etter skippertaket med «Verneplanen for sjøfuglreservater» som ledet til opprettelsen av reservatene i 1980. Dette må imidlertid sees i sammenheng med manglende fokus på sjøfuglforvaltning også på nasjonalt nivå. I den forbindelse er det verdt å merke seg at NOF v/sentralstyret i 2014 har tatt et initiativ overfor Klima- og miljødepartementet der det sterkt anbefales å øke satsingen på sjøfuglforvaltningen i Norge i årene som kommer, både i form av en nasjonal handlingsplan og separate handlingsplaner for de mest utsatte artene (www.birdlife.no). Bakgrunnen for dette er de alvorlige reduksjonene i bestandstallene som er registrert for en del arter, deriblant våre lokale hekkefugler makrellterne, fiskemåke og hettemåke.

Arbeidet med Raet nasjonalpark gir Aust-Agder en unik mulighet til å etablere et nødvendig fokus på sjøfuglene i dette området spesielt, men også i fylket generelt. Det er nødvendig å sette inn tiltak

som kan bedre sjøfuglbestandenes kår i en på mange måter presset kystsonesone og ikke minst rette spesielle tiltak inn mot enkeltarter.

Nasjonalparkområdets avgrensning

Nasjonalparkområdet strekker seg fra kommunegrensa mellom Tvedestrand og Risør i øst, til og med Valøyene i Grimstad i vest (se kartfigur 1, 2 og 3). En god del av stedsnavnene brukt i rapporten vil være mulig å gjenfinne her. Her er det også mulig å se avgrensningene til dagens landskapsvernområde i regionen (merket grønt). De grønne punktene som ligger fordelt utover er registrerte lokaliteter der fugleobservasjoner er rapportert på *artsobservasjoner*. Artsobservasjoner er en uavhengig felles tjeneste for rapportering av artsfunn. Kartutsnittene er hentet fra www.artsobservasjoner.no.

Figur 1. Kartutsnitt over kystområdet i Tvedestrand kommune der hele den ytre skjærgården er tenkt å inngå i nasjonalparken.

Figur 2. Kartutsnitt over østre del av Arendal kommunes kystområder vest til og med Merdø, der den ytre kystsonen samt Hovekilen og Bottsfjorden/Alvekilen, er tenkt å inngå i nasjonalparken.

Figur 3. Kartutsnitt over kystsonen fra Merdø i Arendal kommune vest til og med Valøyene i Grimstad kommune, der den ytre kystsonen samt Sjømskilen, er tenkt å inngå i nasjonalparken.

Sjøfuglregistreringer foretatt i Aust-Agder siden 1975

Det er gjennomført flere totaltelling av sjøfugl innenfor hele det foreslåtte nasjonalparkområdet. I forbindelse med utarbeidelsen av verneplanen for sjøfugl i Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder i 1979 (Naturverninspektøren for Sør-Norge 1979) ble det gjennomført en totaltelling av sjøfugl på alle holmer og skjær i Aust-Agder i årene 1975/1976. Disse resultatene er imidlertid ikke sammenstilt i en enkeltstående publikasjon. Vernet av 27 sjøfuglreservater i fylket med ilandstigningsforbud i perioden 15. april til og med 15. juli ble for øvrig stadfestet i 1980. Totaltelling i fylket er også gjennomført i 1994-1995 (Steel 1996) og 2007 (Kjøstvedt & Steel 2008). I tillegg er det fra og med 1983 gjennomført årlige totaltelling i det såkalte referanseområdet som dekker deler av den foreslåtte nasjonalparken, nærmere bestemt fra Valøyene i Grimstad i vest til og med Lille Torungen i Arendal kommune i øst. Ut over dette foreligger årlige separate grågåsregistreringer i sistnevnte område, samt i vestlige halvdel av den ytre Tvedestrandsskjærgården i månedsskiftet mai/juni i perioden 2003 til 2008. I dette materialet inngår også registreringer av hvitkinngjess som i siste halvdel av 1990-tallet etablerte seg i sistnevnte område. NOF avd. Aust-Agder har i tillegg utført registreringer av sjøfuglenes atferd i forbindelse med offshore VM i Arendal (Steel 2000).

Grågås ved Reddalsvannet i Grimstad.

Fuglefaunaen innenfor den foreslåtte nasjonalparkens grenser

-med hovedvekt på sjøfugler

Nedenfor følger en kort beskrivelse av statusen til sjøfuglartene i nasjonalparkområdet med utgangspunkt i de generelle tellingene (årlige sjøfugltellinger og totaltellingene) for hele fylket. Der det refereres til enkeltlokaliteter er status på lokaliteten oppdatert i henhold til resultater fra sjøfugltellingene i 2014 (upublisert materiale) eller totaltellingen i 2007 (Kjøstvedt & Steel 2008). For mer detaljert informasjon henvises det til selve rapportene og selve rapportgrunnlaget (på forespørsel).

Artsgjennomgang

Storskarv *Phalacrocorax carbo sinensis*

Storskarv (underart mellomskarv *P. c. sinensis*) har hekket i Aust-Agder siden 2003, men etablerte seg først som hekkefugl innenfor nasjonalparkområdet, nærmere bestemt på Skurvene, i 2007 (Kjøstvedt & Steel 2008). Kolonien her har vokst gradvis til anslagsvis 110-130 par i 2014. Arten er uglesett av en del fiskeinteresserte siden den mistenkes for å ta en del kysttorsk, men også ferskvannsfisk siden den oppsøker vann og vassdrag i innlandet på næringsøk. Undersøkelser tyder imidlertid på at dietten i saltvann er svært variert og at torsk kun utgjør en liten del av fangsten til en gjennomsnittsskarv.

Knoppsvane *Cygnus olor*

Knoppsvane vil aldri bli noen dominerende sjøfugl i nasjonalparken all den tid arten er sterkest knyttet til innskjærgården, men årlig rapporteres flere hekkinger, for eksempel i Sømskilen i Grimstad og i Hovekilen og Sandumkilen på Tromøy. Bestandsveksten i skjærgården så for øvrig ut til å være i ferd med å flate ut sett på bakgrunn av resultatene i totaltellingen i 2007 (Kjøstvedt & Steel 2008) og dette inntrykket er ytterligere bekreftet de senere år.

Grågås *Anser anser*

Etter at grågåsa etablerte seg som hekkefugl i Aust-Agders skjærgård i 1992 har den hatt det foreslåtte nasjonalparkområdet som sitt viktigste hekkeområde. Især grenseområdet mellom Arendal og Grimstad kommuner har huset en stor mengde hekkinger med Store Torungen som den viktigste lokaliteten. Også andre reservater, som Spærholmene og Halvorholmene, har gitt grågåsa god beskyttelse i rugeperioden. Hekking er også i lang tid registrert på andre lokaliteter, eksempelvis Brattholmen og Valøyene, mens arten i dag hekker på de fleste større holmene i utskjærgården. Den største konsentrasjonen av grågjess finnes både vår og sommer i Sømskilen og i jordbrukslandskapet innenfor. Konfliktene i forhold til landbruksinteressene har eskalert, og det er høsten 2014 laget en forvaltningsplan for arten i disse to kommunene med tanke på å begrense bestandsveksten (Due-Tønnessen 2014). I den forbindelse er det utarbeidet en rapport som tar for seg grågåsas etablering og bestandsvekst i området (Kjøstvedt & Fjærbu 2014). Her vises det også til at småflokker med grågjess stadig oftere observeres i jordbrukslandskapet på Tromøy, så en konflikt her er også i

emning. Forvaltningsplanen for nasjonalparken må ta høyde for disse konfliktene, men samtidig bør det være begrenset hvilke tiltak man kan sette inn mot arten innenfor nasjonalparkområdet.

Hvitkinngås *Branta leucopsis*

Hvitkinngås er kommet til som ny hekkeart i fylkets skjærgård etter totaltellingene i 1994. Det første hekkefunnet er rapportert fra Tvedestrandsskjærgården i år 2000, men arten kan også ha hekket noe tidligere. Opphavet til disse gjessene er uklart. De kan stamme fra utsatte gjess i Oslofjordområdet, fra rømte gjess fra svenske dyreparker, fra den ville svenske bestanden som etablerte seg på Gotland i Østersjøen (opprinnelig gjess som trakk forbi her mellom sommer og vinterkvarter) eller ved en kombinasjon av disse. Et forsøk på å få klarhet i opphavet gjennom DNA-analyser førte ikke fram siden gjessene som ble undersøkt viste svært liten genetisk variasjon (upublisert materiale). I årene som har gått har hvitkinngåsbestanden ekspandert sakte men sikkert, først i nasjonalparkområdet i Tvedestrand mellom Askerøya og Sandskjæra, men fra rundt 2007/2008 også etter hvert gradvis videre østover og vestover. I likhet med grågåsa vil også denne arten kunne forårsake konflikter, hovedsakelig i form av tilgrising av plener og andre sjønære friluftsområder med gåsemøkk. Også denne arten krever dermed spesiell behandling i en forvaltningsplan. Se for øvrig Kjølsvæd & Steel (2008) for ytterligere detaljer omkring artens etablering i våre områder.

Hvitkinngås

Gravand *Tadorna tadorna*

Gravandbestanden virker å ha vært i svak økning i vår kystregion i hele perioden fra 1975 til 2007, men arten må fremdeles regnes som nokså sporadisk forekommende. En ansamling tilsynelatende ikke-hekkende fugler med uklar herkomst i Grimstad under totaltellingen i 2007 gjør den tilsynelatende gode forekomsten dette året nokså usikker. Av og til rapporteres det om kull, men i forhold til antall par som sees før rugeperioden så må man anta at en del mislykkes med hekkingen. Minken har nok sin del av skylden for dette, særlig hos de som fremdeles sverger til naturlig utgravde reirhull, mens par som bruker grunnmurer til bygg og andre utradisjonelle reirplasser kanskje har større mulighet for å lykkes. Minkbekjempelse vil derfor trolig også ha positiv innvirkning på denne arten. Arten synes å opptre spredt i skjærgården uten noen preferanse for sjøfuglreservatene, men dog litt hyppigere i utskjærgården enn i innskjærgården.

Ærfugl *Somateria mollissima*

Økningen i ærfuglbestanden i Aust-Agder sett under ett har vært markant siden 1975, mens økningen i Arendal kommune derimot har vært marginal. Ingen kommuner (områder) har spesielt høy forekomst av ærfugl. Måten sjøfugltellingene gjennomføres på er lite egnet for registreringer av ærfugl siden ærfugl (både voksne og unger) i mange tilfeller ikke blir registrert under tellingene (fordi de ikke befinner seg i tilknytning til holmer (Kjøstvedt Steel 2008)).

Siland *Mergus serrator*

Silandbestanden langs Aust-Agders kyst er mer enn firedoblet i perioden 1975–2007 (Kjøstvedt & Steel 2008). Det sees stadig ungekull av siland sommerstid og ofte blander to eller flere kull seg sammen. Sjøfuglreservater virker ikke å være viktig for arten og den opptrer mest i innskjærgården. Dermed blir den neppe en sentral art i nasjonalparken. Arten ruger vanligvis seinere enn mange av de andre andefuglene slik at eggene ikke klekkes før et stykke ut i juni. Det må antas at minken også er en betydningsfull predator på silandegg.

Tjeld *Haematopus ostralegus*

Tjeldbestanden i Aust-Agder sank mellom 1975 og 1994, men har hatt en svak økning igjen fram mot 2007 (Kjøstvedt & Steel 2008). Få registreres i reservatene, mens fordelingen på utskjærgård og innskjærgård er nokså jevn. Nedgangen i Arendal kommune har imidlertid vært markant mellom 1994 og 2007. Dette føyer seg inn i et nokså tydelig mønster så en forvaltningsplan for nasjonalparken bør ha fokus på årsaker til dette og hvordan man kan bygge opp igjen reduserte bestander av sjøfugler i kommunen.

Tjeld i Hovekilen på Tromøy.

Sandlo *Charadrius hiaticula*

Arten forekommer som hekkefugl i fylket trolig utelukkende i nasjonalparkområdet. Flere hekkeplasser er kjent, men det lille antallet egnede hekkeplasser som finnes er med på å begrense bestandsstørrelsen. Arten er så fåtallig at det er tilfeldig om hekkepar oppdages eller ikke under en telling. Siden ingen sandloer ble registrert verken i 1975 eller 1994, så sier registreringen av åtte individer i 2007 oss ingen ting om bestandsutviklingen selv om observasjonene i seg selv var gledelige (Kjøstvedt & Steel 2008). En så fåtallig art vil være svært sårbar for forstyrrelser siden hver enkelt hekking har stor verdi. Reiret ligger vanligvis så åpent plassert at det lett kan ødelegges ved et uhell av tilfeldige forbipasserende. Begrenset ferdsel i sårbar tid bør vurderes på kjente hekkeplasser som er utsatt for mye ferdsel.

Sandlo, Bjellandstrand, Tromøy.

Rødstilk *Tringa totanus*

Rødstilken lever også en anonym tilværelse hos oss, de fleste i innskjærgården. Bestanden virker å holde seg stabilt på et lavt nivå. Tilfeldigheter kan ha gitt det relativt høye antallet under totaltellingene i 2007 (Kjøstvedt & Steel 2008). Det lille materialet sier oss uansett ikke nok til at vi kan trekke bastante konklusjoner. Rødstilk er norsk ansvarsart siden vi har en betydelig andel av den europeiske bestanden, og det hadde vært bra om man i nasjonalparken kunne legge til rette for at arten fikk flere potensielle kystnære hekkeplasser i vår region.

Hettemåke *Larus ridibundus*

På tross av en katastrofal bestandsutvikling for hettemåka i flere av våre nabofylker har arten holdt bemerkelsesverdig godt stand hos oss. Hettemåka er spesielt knyttet til innskjærgården og vil derfor normalt i liten grad opptre som hekkefugl i nasjonalparkområdet. Unntak kan være Hovekilen og Sømskilen. Arendal, Grimstad og Lillesand huset fylkets hekkekolonier i 2007 i likhet med ved forrige totaltelling. Antallet i Lillesand hadde gått noe ned mens antallet i de to andre kommunene hadde økt (Kjøstvedt & Steel 2008). De siste årene virker pendelen å ha svingt andre veien igjen. Arendalsbestanden er trolig redusert, mens bestanden i Lillesand har økt. Situasjonen i Grimstad er

uklar. Det finnes ennå hettemåkekolonier i kommunen, men verken i referanseområdet eller i de øvrige reservatene ble hettemåke registrert i 2014 (upublisert materiale).

Fiskemåke *Larus canus*

Mellom 1975 og 2007 ble fiskemåkebestanden i Aust-Agders skjærgård redusert med 59 %. Tilbakegangen var størst mellom de to første tellingene, men det er verdt å merke seg at for Arendal kommune sin del så ble den gjenværende fiskemåkebestanden mer enn halvert mellom 1994 og 2007 (Kjøstvedt & Steel 2008). Tilbakegangen rapporteres å være enda større i våre to nabofylker. Kun én stor koloni er meldt fra nasjonalparkområdet i 2014. På Kvaløya i Grimstad like utenfor den foreslåtte nasjonalparkgrensa ble det telt 220 individer i juni (upublisert materiale). Predasjon fra mink, matmangel og menneskelige forstyrrelser fremheves som de mest sannsynlige forklaringene på tilbakegangen (Steel 2006). Noe, men på langt alt kan forklares ved at fiskemåker hekker på bygninger og i industriområder på fastlandet. Forhold i overvintringsområdene kan også spille inn.

Fiskemåke. Foto: Jan H. Kjøstvedt.

Sildemåke *Larus fuscus*

Arten viser en klar preferanse for utskjærgården og sjøfuglreservatene (det er naturlig siden en del av reservatene ble opprettet nettopp på grunn av sildemåkeforekomsten) og har sine viktigste hekkeplasser i nasjonalparkområdet på Spærholmene, Store Torungen og Lille Torungen. Bestanden i

fylket ble doblet mellom 1975 og 2007, men veksten ser ut til å ha flatet ut (Kjøstvedt & Steel 2008). Grimstad er den desidert beste sildemåkekommunen etterfulgt av Lillesand og Arendal. Ungeproduksjonen ser ut til å variere mye mellom år, og trolig er det mattilgangen som i størst grad styrer dette. I Vest-Agder, som har langt flere sildemåker enn oss, gikk sildemåkebestanden imidlertid kraftig tilbake mellom 1993 og 2005 (61 %) så situasjonen er ikke bare positiv for arten.

Sildemåke

Gråmåke *Larus argentatus*

Gråmåkebestanden sank en del fra 1975 til 1994 og veksten i ettertid har ikke helt greid å veie opp for dette. Gråmåka har befestet sin posisjon i Arendal kommune som hadde over 1/3 av fylkesbestanden i 2007, mens gråmåkene i 1994 var nokså jevnt fordelt mellom alle fem kystkommunene (Kjøstvedt & Steel 2008). Arten er sterkt knyttet til utskjærgården og også til reservatene, men veksten mellom 1994 og 2007 har stort sett skjedd utenfor reservatene. Bestanden virker å være stabil eller i svak økning i motsetning til i fylkene vest for oss der arten går tilbake i antall. Lille og Store Torungen peker seg ut med de desidert største koloniene, men også, Spærholmene, Ryvingenområdet, Indre Halvorsholmen-reservatet, Flatskjæra øst for Tromøy og Lille Langbåen i Tvedestrand huser en del par.

Gråmåke

Svartbak *Larus marinus*

Svartbakbestanden har hatt en sterk økning i skjærgården i fylket de siste tiårene og nærmet seg en tredobling i 2007 sammenlignet med 1975 (Kjøstvedt & Steel 2008). Arten opptrer både som kolonihekker og som solitære par. Grimstad og Lillesand har nær en tredjedel hver av bestanden mens Tvedestrand utmerker seg med den største bestandsøkningen mellom 1994 og 2007. Den største kolonien ligger på Store Torungen, mens moderate kolonier på et par titalls fugler finnes på Ryvingen, Spærholmene, Lille Torungen, Skurvene og Flatskjæra øst for Tromøy.

Makrellterne *Sterna hirundo*

Etter en jevn nedgang i perioden 1975 til 1996 så ser den nedadgående tendensen kanskje ut til å ha flatet ut noe i ettertid. Nedgangen har vært størst i reservatene og særlig i utskjærgården. Reservatnedgangen er ikke overraskende siden arten er kjent for å flytte mye på seg (Kjøstvedt & Steel 2008). De fleste kystfylker i Sør-Norge har registrert en enda mer dramatisk nedgang i makrellternebestanden enn det vi så langt har gjort i Aust-Agder. Matmangel, mink og muligens faktorer i overvintringsområdene spiller inn. Hekkesesongen 2014 virker imidlertid å ha vært positiv for arten siden mattilgangen var svært bra. I 2014 var det brukbare kolonier på 10-20 par på Kvaløya i Grimstad like utenfor den foreslåtte nasjonalparkgrensa og på en liten holme i Hovekilen i Arendal, men bildet blir noe skjevt da nasjonalparkområdet stort sett dekker utskjærgårdsarealer.

Makrellterne mater stor unge i Hovekilen. Foto: Tore Gryting Andersen.

Teist *Cepphus grylle*

Arten har nok aldri vært tallrik i moderne tid langs kysten vår, men mellom 1975 og 2007 er den gått fra å være en sparsomt forekommende hekkefugl til å bli en kuriositet i hekketida (Kjøstvedt & Steel 2008). Om den hekker årvisst er høyst usikkert, men i så henseende er det nasjonalparkområdet som peker seg ut som mest aktuelt. Både i Tvedestrand og i grenseområdet mellom Arendal og Grimstad finnes gamle hekkeplasser og her observeres også fugl år om annet. Drukningssdød i garn er et problem for denne arten så regulering av garnfiske i viktige næringsøksområder for arten nær potensielle hekkeplasser kan være et aktuelt tiltak. Arten registreres for øvrig enklest grytidlig om morgenen i april/mai da fuglene driver kurtispill på sjøen like ved hekkeplassen. Tiltak som å plassere ut hekkedekker i steinurer kan være aktuelt, og ikke minst regnes bekjempelse av mink også som et viktig tiltak. Teist risikerer å bli den neste sjøfuglen som erklæres utgått som hekkefugl i fylket.

Andre skjærgårdsrelaterte arter som bør vies spesiell oppmerksomhet i nasjonalparken

Gråhegre *Ardea cinerea*

Ordinære sjøfugltellinger egner seg dårlig til å kartlegge artens hekkeforekomst. Basert på totaltellingene kan vi imidlertid så fast at arten er blitt vanligere i 2007 enn den var i 1994 (Kjøstvedt & Steel), men om dette også har gitt seg utslag i en økning i antall hekkinger vites ikke. Et fåtall hekkekolonier er kjent, og den ene av dem ligger like utenfor den foreslåtte nasjonalparken, på Tromøy i Arendal.

Skjærpiplerke *Anthus petrosus littoralis*

Norge huser store deler (ca 90 %) av hekkebestanden til denne underarten av skjærpiplerke, og vi har derfor et spesielt forvaltningsansvar for den. En del individer overvintrer. Det finnes lite kunnskap om bestandsstørrelsen til denne arten. Registreringene tyder på en tilbakegang mellom 1994 og 2007, men tallene er usikre (Kjøstvedt & Steel 2008).

Steinskvett *Oenanthe oenanthe*

Tolv individer ble rapportert inn under totaltellingen i 2007 (Kjøstvedt & Steel 2008) mot ingen i 1994, men forskjellen kan ha sammenheng med ulikt fokus på arten under tellingene. Steinskvett hekker spredt i skjærgården vår, også innenfor nasjonalparkområdet.

Andre regelmessig forekommende ornitologiske kuriositeter i det foreslåtte nasjonalparkområdet

Vi vil her også kort nevne andre attraktive, ornitologiske forekomster ut over typiske sjøfugler innenfor det foreslåtte nasjonalparkområdet som kan ha betydning i sammenhenger der man vil profilere opplevelsesmuligheter som nasjonalparken kan by på til ulike årstider.

Forekomsten av syngende **nattergaler** på Spornes på Tromøy og på Merdø kan være en stor opplevelse for mange. Likeledes er det gode muligheter for å få oppleve nattsangere både på Tromøy i Arendal og ved Saulekilen/Engene/Vessøyjordene-området i Grimstad, alle lokaliteter med en beliggenhet innenfor eller like utenfor nasjonalparkområdet. **Rørsanger** og **myrsanger** opptrer her årlig, mens enkeltfunn av syngende hanner er gjort av arter som **elvesanger**, **gresshoppesanger** og **busksanger**. **Åkerrikse** og **vaktel** er også påvist enkelte år.

I sommerhalvåret foregår det et betydelig sjøfugltrekk langs kysten. Sjøfuglskjulet ved Såda på Hoveodden byr på gode observasjonsmuligheter. Særlig på dager med pålandsvind vil man kunne se for eksempel **havsuler** og **storjo**. På dager med ekstra kraftig vind vil også arter som **havhest** og **havlire** (fra St. Hans og ut til midten av august) komme nær land, samt hvis man er heldig, **grålire** sensommer og tidlig høst. Ellers er det dokumentert gode trekkforekomster av **svartand** og **smålom**, samt en del vadefugler vår og sensommer.

Havsuler i typisk trekkflukt over sjøen utenfor Tromøy.

I april kommer det inn **kortnebbgås**-flokker fra havet. De har krysset over Skagerrak fra Danmark og er på vei mot hekkeplassene i nord. Rundt dagene 24.–27. mai passerer dessuten store og små **ringgås**-flokker langs kysten utenfor nasjonalparkområdet, enten østover (trekker nordover over land) eller vestover (følger kysten) på vei mot sine hekkeplasser i nord.

Fra midt i juli og utover i august er det på netter med vindstille eller litt fralandsvind mulig, ved hjelp av lokkelyd, å få fanget **havsvaler** i nett. Slik ringmerking har vært vellykket både på strendene på Tromøys ytterside og fra en holme litt lenger øst i nasjonalparkområdet. Også andre eksponerte holmer i utskjærgården vil egne seg til dette formålet med de rette værforholdene.

Sensommer og tidlig høst vil man kunne oppleve rastende vadefugler på mudderflatene på Tromlingene. Ved Bjellandstrand, Spornes og Hoveodden på Tromøy kan også forekomsten av vadefugler være god hvis det finnes tangvoller der som de kan finne mat i. Eksempler på forekommende arter er **myrsnipe**, **sandløper**, **dvergsnipe**, **tundrasnipe**, **steinvender**, **sandlo**, **tundralo** og **lappspove**.

Lappspover på næringsøk ved Groos i Grimstad.

En del av de samme artene vil man også kunne påtreffe på Vessøyjordene på nypløyd mark, dyrket ferdiggressplen eller nyslått eng på denne tiden, særlig etter kraftig regnvær. I tillegg er særlig **heilo**, men også **brushane**, **grønnstilk** og **enkeltbekkasin** sett relativt hyppig. **Temmincksnipe** sees her nesten årlig rundt 15. august, og i løpet av denne måneden er det også stor sannsynlighet for at **sotsnipe** dukker opp her eller i Ruakerkilen. Andre sporadiske observasjoner vår og/eller høst gjøres nesten årlig av **dverglo**, **svarthalespove**, **småspove** og **storspove**.

Ruakerkilen er for øvrig en yndet rastelokalitet for trekkfugler som gluttsnipe, strandsnipe, skogsnipe og rødstilk, men også arter som snadderand, knekkand, dvergterne, sotsnipe, fjellmyrløper og svømmesnipe er påtruffet her.

Om høsten er forholdene best for ringmerking av spurvefugler langs Tromøys ytterside. I dag foregår det noe ringmerking på Spornes, og dette vil kunne settes mer i system i samarbeid med et nasjonalparksenter som en del av en «opplevelsespakke» selv om det ligger litt på siden av hovedfokuset som er sjøfugler. I tillegg til vanlig forekommende arter i trekktida vil også sjeldne arter

som gulbrynsanger, dvergfluesnapper, fuglekongesanger, brunsanger, hauksanger m.fl. være mulig å få ringmerket her. Av de nevnt over er kun gulbrynsanger merket her foreløpig.

Rastende myrnsnipper på Bjellandstrand, Tromøy.

Hovekilen på Tromøy og Sømskilen på Fevik øst i Grimstad kan særlig om høsten huse gode forekomster av andefugler som **svartand** og **sjøorre**, samt tidvis **bergand**, og i tillegg arter som **toppdykker**, **horndykker**, **storlom** og **smålom**.

Vinterstid kan man fra gode utkikkspunkter oppleve rastende sjøfugler ute på havet, eksempelvis **havelle**, **islom**, **smålom**, **gråstrupedykker**, **horndykker** og en sjelden gang **gulneblom**, mens Sømskilen ved Hasseltangen i Grimstad nesten hver vinter byr på forekomster av **dvergdykker** og **lappfiskand**. **Sangsvane** påtreffes også ofte her vinterstid. Vinterstid er også sjansen for å få se **havørn** størst, men etablerer arten seg med flere hekkende par i regionen etter hvert, så vil nok observasjonshyppigheten også øke resten av året.

Nasjonalparkens betydning for fuglelivet

Presset på **skjærgården** har økt gradvis over lang tid, ikke bare sommerstid, men også resten av året. Langt flere bruker skjærgården i dag enn for 35 år siden da reservatene ble opprettet og farkostene som benyttes i dag er også i stor grad av et annet kaliber med økt støy, økt fart og større rekkevidde. Målet må være at man gjennom bestemmelser i nasjonalparkplanen kan lette noe av det økende trykket som har vært på sjøfuglene i perioden siden reservatene ble vernet og at de får en større grad av beskyttelse, særlig i hekketida.

I forbindelse med opprettingen av nasjonalparken bør det kunne testes ut ulike fredningsmodeller i sjøfuglreservatene og på andre aktuelle lokaliteter som tidligere kun har vært på forslagsstadiet i vårt fylke og hvilken effekt disse eventuelt vil ha. Eksempelvis er det foreslått å utvide ilandstigningsforbudet i sjøfuglreservatene til og med utgangen av juli måned. Dette er allerede gjort gjeldende i sjøfuglreservatet Østre Erholmen i Lillesand kommune som ble vedtatt vernet i år 2000 (Steel 2003b). I sjøfuglreservatene i Rogaland og Hordaland fylker gjelder dessuten denne bestemmelsen allerede.

Noen av dagens sjøfuglreservater har ikke den samme forekomsten av sjøfugl i dag som da lokalitetene ble vernet. Her kan det være flere muligheter for å praktisere en mer dynamisk sjøfuglforvaltning. For sjøfuglarter som i liten grad flytter på seg og der endringer i hekkemønster derfor normalt skjer gradvis over lang tid, som for arter som sildemåke og gråmåke, **bør det vurderes om sjøfuglreservater som eventuelt har mistet sin funksjon bør utgå og at det heller opprettes nye i stedet.**

For arter som i stor grad bytter hekkeplass etter få år (de sirkulerer ofte mellom flere lokaliteter i løpet av en 10-20-årsperiode) bør det opprettes en mulighet for midlertidig vern av hekkelokaliteter. Dette gjelder som regel små holmer og skjær som ikke berører viktige friluftsinnteresser. Arter som makrellterne og hettemåke og til dels fiskemåke, vil kunne tilgodesees av en slik praksis. NOF foreslår også dette i sitt innspill til revitalisering av sjøfuglforvaltningen overfor miljøvernministeren (www.birdlife.no)

Med dagens saksbehandlingsregime er opprettelse av nye sjøfuglreservater svært tids- og arbeidskrevende, og de nevnte forslagene har derfor aldri blitt utprøvd. Allerede i 1986 ble dette påpekt som en hemske for sjøfuglforvaltningen i Aust-Agder sin del (Spikkeland 1986). Ved å bake inn mulighetene for å gjøre slike grep mulig på en enkel måte i forvaltningsplanen for den kommende nasjonalparken vil man kunne sikre en mer fleksibel forvaltning som vil kunne gagne mange av sjøfuglartene og deres bestandssituasjon.

Virker fredningsområdene etter hensikten?

En del av sjøfuglartene ser ut til å ha hatt en stor **nytte av sjøfuglreservatene**. Tydeligst har dette kommet fram for nyetablerte arter som storskarv og grågå, men også for de store måkene virker reservatene å ha en positiv effekt. Storskarven finnes kun som etablert hekkefugl i to sjøfuglreservater i fylket, hvorav det ene ligger innenfor nasjonalparkområdet, mens hekkende grågjess nesten utelukkende ble funnet i sjøfuglreservatene i artens etableringsfase. Etter hvert som bestanden har ekspandert, er det imidlertid blitt stadig vanligere å finne arten hekkende også på andre lokaliteter.

Spesielt arter som sildemåke og gråmåke har en sterk tilknytning til reservatene. Men mange av reservatene ble opprettet nettopp med tanke på kolonier av disse artene og de er svært stedbundne, så man kan ikke uten videre si at det er reservatstatusens fortjeneste alene som gjør at de fremdeles har tilhold der. Det er i tillegg flere andre ikke-vernede kolonier av disse artene som har en lang fartstid som hekkekoloni, for eksempel Lille Torungen.

Trolig forekommer det liten grad av **menneskelige forstyrrelser** i ilandstigningsforbudsperioden, men SNO har avdekket enkelte tilfeller, også i senere år. Informasjon om reservatbestemmelsene i forhold til allmennheten må derfor fremdeles satses på, især rettet mot brukergrupper som ikke har tilknytning til skjærgården annet enn i sommerukene.

Størst utfordringer knytter det seg nok til **forekomsten av mink**. Den skiller ikke mellom reservater og andre lokaliteter. Noen av sjøfuglreservatene ligger så pass langt ute i skjærgården at de ikke så ofte frekventeres av mink. Dette gjelder i hovedsak hekkeplasser for arter som gråmåke, sildemåke og kolonihykkende svartbaker. Hekkekolonier av fiskemåker, makrellterner og hettemåker som ligger i sjøfuglreservater i innskærgården er like utsatt for minken som andre hekkekolonier. I forhold til minken er det derfor beliggenheten mer enn statusen til hekkekolonien som bestemmer hvor utsatt den er. I noen tilfeller kan en beliggenhet nær menneskelig beboelse (helårs- eller fritidsbolig) være en fordel siden enkelte personer forsøker å beskytte hekkekolonier mot minken.

Er det flere nye lokaliteter som burde vært vernet og noen som eventuelt burde vært byttet ut?

Eksempelvis er det nå nylig gjennomført et betydelig vern av nye reservater og fuglefredningsområder i Oslofjordområdet. Kanskje tida er inne for en betydelig revisjon også i Aust-Agder?

Aktuelle lokaliteter innenfor foreslåtte Raet nasjonalpark.

Lille Torungen vest i Arendal kommune har i mange år vært ansett som en betydelig sjøfuglkoloni. På tross av store forstyrrelser har sjøfuglene holdt stand i stort antall. Kolonien består nå i hovedsak av gråmåke og sildemåke, mens det rundt år 2000 var fiskemåke som dominerte antallsmessig. **Holmen huser den desidert største gråmåkekolonien innenfor nasjonalparkområdet**. Lokaliteten har vært brukt som tilskuerplass i forbindelse med offshore-VM, i flere tilfeller også i første halvdel av juli, og den er en yndet konsertarena, eksempelvis i forbindelse med arrangementet «Canal Street». En

mulighet kan være å gjøre en del av holmen om til sjøfuglreservat slik som på Store Torungen, alternativt verne hele holmen og legge konserter til august måned.

Skal man kunne forsvare å bruke Lille Torungen som en konsertarena også i nasjonalparken mener vi uansett at det må tas grep for beskytte sjøfuglene. Konserter bør uansett utelukkende foregå etter 15. juli og helst etter 31. juli. Tillates konserter i perioden 15.-31. juli bør som et minimum soner sperres av slik at sjøfuglunger som ennå ikke er flygedyktige har noen «friområder» der de kan søke tilflukt slik at de slipper å måtte gå på vannet slik man vet har skjedd i flere tilfeller. Blir deler av holmen reservat sier disse grensene seg selv, men de bør likevel markeres med fysiske hindre ved arrangementer.

I området ved **Sandskjær-Tårnsandskjær** som ligger helt vest i Tvedestrand kommune ved grensa mot Arendal, og som er et yndet utfartsområde sommerstid, bør det også vurderes et nytt reservat i tillegg til Lille Langboen som ligger litt lenger øst. Sjøfuglene her trenger et fristed der de kan få være i fred midtsommers når trykket fra båtfolket er som størst.

Vi henviser ellers til de årlige rapportene til Arild Pfaff/Sno der lokaliteter graderes etter forekomsten av sjøfugl og der man vil kunne plukke ut lokaliteter med gode artsantall og/eller bredt nok mangfold til at «oppgradering» til sjøfuglreservatstatus kan forsvares. I de årlige sjøfuglrapportene er det oppgitt forekomsten av sjøfugl i hvert reservat, så her er det også muligheter til å plukke ut reservater som ikke er viktige for sjøfuglene lenger, men dette gjelder som tidligere nevnt, kun arter som sildemåke og gråmåke som normalt ikke bytter hekkeplass mellom år.

Det er også verdt å merke seg lokaliteten **Kvaløya** i Grimstad. Den ligger like ved Hesnesøya og så vidt utenfor vestre enden av nasjonalparkområdet og inneholdt i 2014 en stor fiskemåkekoloni og en brukbar makrellternekoloni. Er det mulig at deler av denne lokaliteten kunne inngå i nasjonalparken? Det ville sikret den muligheten for et midlertidig vern lik forslaget som er fremmet for lignende lokaliteter innenfor nasjonalparkgrensene.

Målsetninger for nasjonalparken

Nasjonalparkens målsetninger framover sett fra sjøfuglenes ståsted

En hovedmålsetning bør være å opprettholde intakte økosystemer innenfor nasjonalparkens grenser der fuglene har sin naturlige plass. Det vil si lokaliteter som i så liten grad som mulig er påvirket av mennesker og menneskelige aktiviteter. Innenfor et så stort område som nasjonalparken omfatter, vil dette selvfølgelig være en stor utfordring, og deler av arealet er allerede i stor grad påvirket. Derfor bør områder som i dag er uberørt eller tilnærmet uberørt få fortsette å bli det innenfor nasjonalparkens grenser. Sjøfuglreservatene er blant disse aktuelle, til dels uberørte lokalitetene.

I tillegg bør man jevnlig revidere forvaltningsplanene for nasjonalparken i takt med den økende kunnskapen som før eller siden må komme om sammenhengen i disse økosystemene slik at grep kan tas for å unngå at sjøfuglbestander ytterligere reduseres eller utrykkes fra skjærgården vår generelt og nasjonalparken spesielt. Det er særlig viktig å få oversikt over faktorene som styrer næringstilgangen til sjøfuglene langs Skagerrakkysten siden tilgangen på mat virker å variere mye

mellom år og naturlig nok har stor innvirkning på sjøfuglenes hekkesuksess. Noe forskning er på gang, og det bør initieres flere prosjekter. Forskningen på dette feltet har lagt i bakevja i flere årtier.

Artsvise målsetninger for fuglefaunaen i nasjonalparken

Vi mener, basert på utviklingen til sjøfuglbestandene i perioden det er gjort årlige registreringer, at

- -stor fokus bør ligge på arter som har relativt store deler av sin hekkebestand i våre områder. Av våre viktigste ansvarsarter tilknyttet skjærgården kan nevnes fiskemåke, rødstilk og underarten av skjærpiplerke som hekker hos oss.
- -man bør videre etterstrebe å opprettholde stabile bestander av gråmåke, sildemåke og svartbak, men det er ikke ønskelig at svartbakbestanden blir for stor på grunn av artens tendens til predasjon på egg og særlig unger av andre sjøfuglarter.
- -man bør ha som mål å øke bestanden av fiskemåke og makrellterne. Bestandene til begge arter er gått sterkt tilbake i Aust-Agders skjærgård (og langs Skagerrakkysten forøvrig) siden 1975/1976 og i hvert fall makrellterna kan i verste fall på sikt forsvinne som hekkende art.
- -man bør forsøke å stabilisere bestandene av storskarv, grågåås og hvitkinngås på et nivå som antas å være fornuftig sett i forhold til mulige konflikter med næringsinteresser (landbruk og fiske) og friluftsliv (herunder tilgrising av badestrender) med mindre de da ikke regulerer seg selv innenfor akseptabelt antall.
- -man må jobbe for å bygge opp mer robuste reproduktive bestander av sjøfuglarter som er fåtallige i dag. Eksempelvis kan det være aktuelt å sette fokus på bestandene til arter som gravand, teist, rødstilk og sandlo.

Rødstilk i Ruakerkilen.

Det bør også vurderes hvorvidt man skal arbeide for at utdødde fuglearter kan reetablere seg. Tyvjo er nok den mest nærliggende arten å ha i tankene, men foreløpig er det kanskje ikke realistisk å bruke ressurser på dette. Bestanden av arten i tilgrensende områder bør være i vekst, og det bør registreres opptredener av streifindivider innenfor nasjonalparkens områder i hekketida før det eventuelt settes fokus på dette temaet. Det går imidlertid an å ha momentet med i et langsiktig perspektiv.

Man bør også ha i tankene sjøfuglarter som kan tenkes å spre seg naturlig til våre områder, og som har en naturlig plass i og liten påvirkning på økosystemene i vår region. Hvilken strategi skal man eventuelt møte disse med? Eksempelvis kan dette dreie seg om havhest, havørn og toppskarv.

Havhest kan allerede være i ferd med å etablere seg som hekkefugl innenfor nasjonalparkens grenser. Hvis arten etablerer seg, er det viktig å legge til rette for at kolonien skjermes for forstyrrelser i hekketida i den grad det er mulig slik at den kan bli inkludert blant nasjonalparkens hekkefugler også i et langsiktig perspektiv.

Havørn kan man ikke forvente at vil etablere seg som hekkefugl i selve nasjonalparkområdet på grunn av mangel på uforstyrrede områder, men hekkinger i tilgrensende områder øst og vest for nasjonalparken og i skogområdene innenfor vil føre til hyppigere opptreden av havørn også i selve nasjonalparken, noe som vil øke opplevelsesverdien av et besøk i nasjonalparken for brukergruppene.

Toppskarv har ved ett tilfelle for en del år tilbake hekket i Vest-Agder, men det er ingenting som tyder på at arten er i spredning østover. God forekomst av arten utenfor hekketida tilsier imidlertid at hekkefunn av arten ikke kan utelukkes i overskuelig framtid, særlig hvis det legges til rette for dette innenfor nasjonalparkens områder, hovedsakelig i form av uforstyrrede, potensielle hekkeplasser.

Voksen havørn ved Brattholmen i Sømskilen.

Virkemidler for å nå foreslåtte målsetninger

Utvidelse av ilandstigningsforbudet

Det viktigste virkemidlet man har i dag er ferdselsforbudet i sjøfuglreservatene som i dag gjelder fra 15. april til og med 15. juli. En åpenbar mulighet for å gi sjøfuglene bedre kår er å utvide ilandstigningsforbudet i sjøfuglreservatene.

Hovedargumentet for å utvide ilandstigningsforbudet i sjøfuglreservatene er den endringen som har skjedd i bruken av skjærgården sommerstid siden reservatene ble opprettet i 1980. Mens regelverket for ilandstigning er forblitt uendret så har friluftslivstrykket i skjærgården sommerstid økt dramatisk. Tanken om dette har vært luftet flere ganger, blant annet av NOF avd. Aust-Agder, og det er også gehør for dette i forvaltningen. Eksempelvis har alle sjøfugleservatene i Rogaland og Hordaland ilandstigningsforbud til 31. juli. Et nytt sjøfuglreservat i Lillesand kommune i Aust-Agder ble også

vedtatt vernet med denne bestemmelsen så tidlig som i år 2000 så det indikerer jo at man allerede har sett på utvidet vern som et aktuelt tiltak i vårt fylke.

I en rapport som utredet betydningen av et eventuelt utvidet ilandstigningsforbud (Steel 2003a) ble følgende argumenter presentert i forbindelse med et anbefalt utvidet ilandstigningsforbud:

- «Ferdselstrykket i skjærgården er generelt høyt, og det er behov for områder med reell liten forstyrrelse gjennom hele hekkesesongen.
- Mange sjøfuglarter ville bli klart positivt berørt av en utvidelse av ferdseisforbudet i sjøfuglreservatene. Dette gjelder til dels arter som er sjeldne eller i tilbakegang. De fleste arter har fortsatt en del ikke-flygedyktige unger igjen etter 15. juli.
- Når premisset er at sjøfuglreservater med ferdseisforbud har en positiv effekt for sjøfuglene, bør virkemiddelet brukes fullt ut så lange sjøfuglene har en klar fordel av ikke å bli forstyrret. Dette må spesielt sees i lys av at sjøfuglreservatene utgjør en svært liten andel (1–3 %) av skjærgårdens øyareal, men likevel huser en betydelig andel av sjøfuglbestanden (f. eks. 18 % i Aust-Agder i 1994–1995).
- Rogaland og Hordaland har allerede utvidet ferdseisforbudet til 31. juli. Verneplanarbeidet for Oslofjordområdet (Telemark inklusive) er i gang, og det vil trolig bli foreslått å utvide ferdseisforbudet også der. Det ville ikke være naturlig om Aust-Agder og Vest-Agder hadde avvikende regler, og blant annet vanskeligere for publikum å holde oversikt over.»

Til sistnevnte punkt kan det sies at verneplanarbeidet for Oslofjorden endte opp med flere reservater og økt satsing på overvåking i stedet for utvidet ferdseisforbud. Effekten av disse tiltakene i dette området bør etterspørres før man bestemmer seg for strategi i Raet nasjonalpark.

Sjøfuglenes mattilgang i ungetida kan variere sterkt mellom år. Et utvidet vern fram til 31. juli kan i år med lite mat være forskjellen på liv og død for mange måkeunger i reservatene. Går man for et utvidet ferdseisforbud i reservatene i nasjonalparken, er det også naturlig å se på en lignende utvidelse i de andre reservatene i fylket. Man bør også prøve å få med Vest-Agder på samme ordning slik at regelverket blir det samme på kyststrekningen fra Aust-Agder til og med Hordaland.

Mer fleksibelt vern av kolonier til arter som flytter en del på seg

Tiltaket er også nevnt tidligere og går i korthet ut på at midlertidig vern bør kunne opprettes for å beskytte hekkekolonier av makrellterne, hettemåke og til dels fiskemåke som ofte finner på å bytte hekkelokalitet etter ett eller flere år på en plass. Ofte er en slik flytting antatt å ha sammenheng med at kolonien har vært plyndret av mink ett eller flere år tidligere. Dette dreier seg ofte om små holmer og skjær, men kan likevel være konfliktfylte hvis de ligger nær helårs- eller fritidsbebyggelse.

Egen handlingsplan for mink i nasjonalparken

All den tid minken er en uønsket art i norsk natur så bør det også settes inn tiltak mot arten i nasjonalparken i og med at den synes å ha stor innvirkning på hekkesuksessen til flere sjøfuglarter. Enten minkbekjempelsen utføres av SNO eller andre med bemyndigelse, for eksempel i regi av NJFF

så bør det være et satsningsområde der man går systematisk til verks. Flere fylker har iverksatt tiltak der effekten kan etterspørres.

Oljevernberedskap – skjerming av lokaliteter

De siste års hendelser i Skagerrak har vist at muligheter for oljeutslipp absolutt er til stede også i årene som kommer. Det bør utarbeides en oversikt over prioriterte lokaliteter der innsatsen settes inn først for å begrense skadene. Disse planene må være kommunisert ut til beredskapsstatene. En slik prioriteringsliste vil muligens kunne variere med tid på året. Men det er også andre naturverdier enn fugl som bør innvirke på en slik liste.

Jakt og andre temaer som kan ha betydning for sjøfuglene i nasjonalparken

Skal sjøfugljakt i nasjonalparken tillates? I så fall stiller det ekstra strenge krav til jakttoppsyn siden det er i en nasjonalpark, og det må foreligge klare avgrensninger i forhold til hvor det er lov å jakte. Det er kanskje dessuten betimelig å stille spørsmålet om sjøfugljakt er forenlig med mange av de andre kvalitetene som nasjonalparken skal tilby sine besøkende? Også andre temaer som kan tenkes å innvirke på sjøfuglbestandene bør det settes klare grenser for i forvaltningsplanen, herunder båtsportstevner, vannscooterbruk, kiting og etablering av næringer, for eksempel fiskeoppdrett og skjelloppdrett (om de to sistnevnte i det hele tatt blir tillatt).

Overvåking i årene som kommer

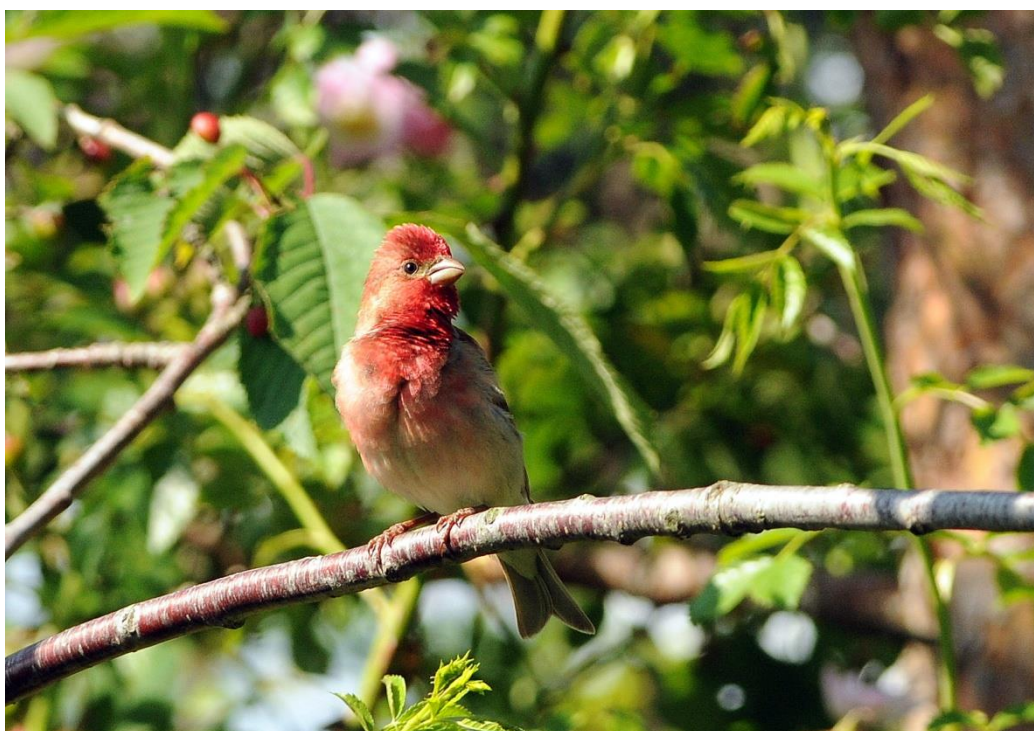
For å øke kunnskapen om fuglefaunaen og øvrige biologiske verdier i nasjonalparken og ikke minst endringer som kan skje i framtida, er det nødvendig med en viss grad av systematisk overvåking. På nettportalen www.artsobservasjoner.no kan man hente mye informasjon om forekomsten til arter i et område. Men hvis man ikke gjør systematiske tellinger år etter år så vil man ikke kunne bruke dette til å si noe om endringer i hekkebestandene til våre tallrike sjøfugler over tid. Man har i Aust-Agder etter hvert fått et par betydelige tidsserier både fra sjøfugltellinger i hekketida og fra telling av ilanddrevne sjøfugler på Tromøy i vinterhalvåret. NOF avd. Aust-Agder anbefaler at man fortsetter med dagens tellinger i og med at de utgjør et svært viktig referansemateriale.

Spørsmålet er om man i tillegg skal utvide sjøfugltellingene i selve nasjonalparken i hekketida til å bli en årlig totaltelling av alle holmer og skjær? Skal man da i tilfelle kun telle i selve nasjonalparken eller også i innskjærgården innenfor nasjonalparken? Det må i så tilfelle finnes en plan for hva man skal bruke dette til. Ønsker man å drive informasjonsvirksomhet utad via en nettside og/eller i informasjonsbygg kan slike årlige registreringer av hekkebestander og ikke minst endringer over tid presenteres på lettfattelige måter på flere språk.

Spørsmålet er om det ikke også kan være andre interessante overvåkingsaspekter som kan være verdt å se på ved opprettelsen av nasjonalparken, for eksempel hekkesuksessen til ulike sjøfuglarter.

Opplevelsessenter, turmuligheter og guiding

I forbindelse med opprettelsen av Raet nasjonalpark har det blitt antydnet at det i alle fall på en av lokalisationene Hasseltangen (Grimstad) eller Spornes (Tromøy i Arendal) kan komme et nasjonalparksenter som kan fungere som et utgangspunkt for fugleturer (fugleturisme) og andre naturrelaterte aktiviteter. Begge områdene egner seg i så måte med variert fugleliv og noe å se til de fleste årstider. Områdene kan med relativt små tilrettelegginger kunne fungere både for guidede turer og turer på egenhånd (til fots eller på sykkel). På Hoveodden på Tromøy er det jo allerede bygget et eget skjul for sjøfuglkikkere i regi av NOF som om ønskelig kan utbedres til ei mer komfortabel utkikksbu for eksempel lik den som er bygd ved Lista fyr i Vest-Agder.

Rosenfink, Hove, Tromøy.

Om man ikke har kompetanse til guidede fugleturer blant de fast ansatte, så kan en mulighet være å ha en avtale med en eller flere lokale ornitologer (og andre ressurspersoner på andre felter). Ringmerkingsaktivitet kunne også inngå i en slik avtale. En slik løsning med enkeltpersoner vil trolig fungere bedre enn om en slik avtale gikk gjennom NOF avd. Aust-Agder (og andre foreninger) som igjen måtte forplikte seg til å stille med folk til avtalte tidspunkter. Da vil muligheten også være større for å få til avtaler på kort varsel.

Litteratur

Due-Tønnessen, M. 2014. Forvaltningsplan for grågås, Arendal og Grimstad kommuner 2014 – 2018. 18 s.

Kjøstvedt, J. H. & Fjærbu, R. J. 2014. Grågås i Arendal og Grimstad – utbredelse og bestandsutvikling. *Fugler i Aust-Agder Supplement nr. 1 2014*. 9 sider.
<http://www.agderfugl.net/foreningen/tidsskrift/rapportserie.php>

Kjøstvedt, J. H. & Steel C. 2008. Totaltelling av sjøfugl i Aust-Agders skjærgård i hekketiden 2007. *Fugler i Aust-Agder Supplement nr. 1 2008*. 61 sider.
<http://www.agderfugl.net/foreningen/tidsskrift/rapportserie.php>

Naturverninspektøren for Sør-Norge. 1979. *Verneplan for sjøfuglreservater. Delplan 2: Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder*. Miljøverndepartementet. 172 sider.

Spikkeland, O. K. 1986. Sjøfuglreservatene i Aust-Agder: Bestandsutvikling 1980–1984. Forvaltnings-tiltak. Rapport nr. 17-1986. Fylkesmannen i Aust-Agder, Miljøvernavdelingen. 51 sider.

Steel, C. 1996. Totaltelling av sjøfugler i Aust-Agder 1994-1995. *Larus marinus Supplement nr. 2 1996*. 95 sider.

Streel, C. 2000. Offshore-VM i Arendal og sjøfugler. *Larus marinus Supplement nr. 3 2000*. 17 sider.

Steel, C. 2003a. Sjøfuglenes hekkesyklus i Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder; momenter relatert til tidsperioden for ilandstigningsforbud i sjøfuglreservatene. *Fugler i Aust-Agder Supplement nr. 1 2003*. 37 sider.

Steel, C. 2003b. Sjøfugler i Aust-Agders skjærgård i 2001. *Fugler i Aust-Agder Supplement nr. 2 2003*. 29 sider.

<http://www.birdlife.no/naturforvaltning/nyheter/?id=13340>.